

Đạo đức khoa học & Đạo đức xã hội

■ Minh Hải

Những sai phạm trong vụ án về kit test Covid-19 của Việt Á và Học viện Quân y một lần nữa lại đặt ra nhiều câu hỏi cho những ai quan tâm đến khoa học y học nói riêng và trong nghiên cứu khoa học nói chung. Phải chăng, khi nghiên cứu khoa học bị các nhóm lợi ích lợi dụng thì hệ quả sẽ vô cùng nghiêm trọng? Và nó lại đẩy lên cuộc tranh luận về đạo đức khoa học và rộng lớn hơn là đạo đức xã hội!

Vụ án Việt Á vừa được lãnh đạo Đảng và Nhà nước tiến hành xử lý đang nhận được nhiều sự quan tâm từ dư luận xã hội. Trong bối cảnh dịch bệnh đe dọa tính mạng hàng chục triệu đồng bào cả nước, nhiều người đã không tiếc của cải, sức khỏe, thậm chí tính mạng để tham gia dập dịch thì một số đối tượng đã trục lợi trên những nỗi lo lắng và đau khổ của người khác. Đó hầu hết là những nhà khoa học, nhà quản lý, nhà doanh nghiệp, là những người có chức vụ, có điều kiện kinh tế hơn hẳn những người khác. Họ vừa lạm dụng các thành tựu khoa học, vừa lợi dụng danh nghĩa nghiên cứu khoa học và tham gia phòng chống dịch để trục lợi riêng. Nó không chỉ là hành vi coi thường pháp luật mà còn là sự chà đạp lên đạo đức khoa học, đạo đức xã hội. Và họ phải chịu trách nhiệm trước pháp luật về hành vi phạm tội của mình. Nhưng điều đó cũng làm cho nhiều người đặt ra câu hỏi liệu đạo đức khoa học và rộng lớn hơn là những lo ngại về sự suy thoái của đạo đức xã hội. Bản chất của nghiên cứu khoa học là khách quan, là khám phá các quy luật, tính chất của các sự vật, sự việc. Nó là hoạt động sáng tạo chứ không hẳn là phạm trù của đạo đức. Nhưng việc sử dụng các kết quả nghiên cứu khoa học lại phụ thuộc vào đạo đức của nhà khoa học, đạo đức xã hội. Và nhà khoa học nếu mang theo hay bao che cho những mục tiêu phản đạo đức vào các nghiên cứu của mình thì cũng là người đánh mất đi đạo đức khoa học cũng như đạo đức xã hội.

Mỗi một đột phá trong nghiên cứu khoa học luôn làm thay đổi cuộc sống của con người ở những mức độ nhất định. Nó mang lại nhiều cơ hội mới cho sự phát triển. Nhưng các nghiên cứu khoa học cũng luôn bị các nhóm xã hội tìm cách lợi dụng để chiếm đoạt những lợi ích cho họ. Đó gần như là một thực tại xuyên suốt lịch sử khoa học. Bởi xét cho cùng, các sản phẩm khoa học cũng là một sản phẩm của xã hội, của con người nên luôn có những mặt trái bên cạnh những mặt tích cực to lớn của nó. Bản thân khoa học không có tính chất tốt hay xấu mà chỉ có tính khách quan và đột phá về nhận thức. Còn tốt hay xấu là do những người sử dụng các nghiên cứu khoa học vì mục đích gì. Nhiều khi, chính nhà khoa học khi nghiên cứu và sáng tạo ra những thành tựu khoa học cũng không hình dung hết tác động của nó đến đời sống xã hội. Bởi một

mặt họ tập trung vào lĩnh vực chuyên môn của mình, mặt khác, sự biến chuyển của xã hội phức tạp hơn nhiều mà một con người khó nắm bắt hết được. Vì vậy mà những thành tựu khoa học xuất hiện vì những mục tiêu cao cả, tiến bộ của nhà khoa học gửi gắm vào đó. Nhưng tâm huyết, sáng tạo của nhà khoa học cũng luôn bị các thế lực chính trị, các nhóm lợi ích lợi dụng để trục lợi cho cá nhân hay nhóm của họ. Và nhiều trường hợp, các thành tựu khoa học quan trọng lại trở thành thứ vũ khí giết người hàng loạt, cướp đi sinh mạng của nhiều người. Và điều đó cũng làm cho các nhà khoa học đã nghiên cứu ra các thành tựu đó không khỏi ray rứt trong cuộc đời mình.

Chắc hẳn khi nghiên cứu ra thuốc nổ và mở đầu cho việc sản xuất thuốc nổ bằng các loại hóa chất, Alfred Nobel rất vui mừng về đóng góp của mình cho nhân loại. Điều đó hoàn toàn xứng đáng bởi thuốc nổ đã góp phần thay thế sức lao động của con người trong nhiều lĩnh vực nặng nhọc, nhất là khai thác mỏ đá, mở đường giao thông... Nhưng rồi thuốc nổ cũng bị các thế lực khác nhau vận dụng để tạo ra những vũ khí giết người. Nếu như gươm giáo, cung nỏ giết người một cách đơn lẻ, số lượng ít thì sử dụng thuốc nổ với sức công phá lớn sẽ trở thành một thứ vũ khí vô cùng thảm khốc. Và khi thuốc nổ trở thành một thứ vũ khí giết người hàng loạt trong các cuộc chiến tranh, thì Alfred Nobel đã vô cùng ray rứt và đau khổ. Những lợi ích kinh tế mang lại cho ông là vô cùng to lớn nhưng ông cũng đủ tỉnh táo để nhận ra rằng nó chỉ là một chút rất nhỏ so với số tiền mà các nhóm lợi ích thu được. Và càng nhỏ bé hơn nếu đặt cạnh những đau thương, mất mát về sinh mạng con người do thuốc nổ cướp đi. Và giải thưởng danh giá Nobel được hình thành để khuyến khích các lĩnh vực nghiên cứu

Đạo đức khoa học và đạo đức xã hội cần được đề cao trong lĩnh vực y học

phục vụ cuộc sống con người như là một sự sám hối vì nhà bác học này luôn cảm thấy áy náy mỗi khi thấy thuốc nổ được sử dụng để sản xuất vũ khí.

Hay nhà bác học vĩ đại Albert Einstein cũng vậy. Ngay trước khi Chiến tranh Thế giới thứ II bùng nổ, ông đã cùng với một số nhà khoa học khác viết thư cảnh báo Hoa Kỳ về việc Đức Quốc xã đang nghiên cứu bom nguyên tử và đề nghị Hoa Kỳ nên nghiên cứu vấn đề này để đi trước Đức. Cùng với bức thư, chính Albert Einstein đã gặp Tổng thống Franklin D. Roosevelt trao đổi về vấn đề này. Với sự giúp sức của Albert Einstein và nhiều nhà khoa học khác, Hoa Kỳ đã chế tạo thành công và trở thành nước đầu tiên sở hữu vũ khí hạt nhân. Nhưng chắc hẳn khi Mỹ thả hai quả bom nguyên tử xuống Hiroshima và Nagasaki và giết chết hàng triệu người Nhật, thì trong tâm cảm của Albert Einstein sẽ vô vùng dằn vặt. Bởi những thành tựu khoa học của ông và cả những hành động thúc đẩy bom nguyên tử của ông lại trở thành một tội ác khi cướp đi hàng triệu sinh mạng dù rằng ông không có liên quan trực tiếp đến việc giết người. Có lẽ khi đó, thiên tài vật lý lại chỉ mong rằng những phát minh đó chưa từng tồn tại?

Nói vậy để thấy rằng, các thành tựu khoa học luôn có tính hai mặt của nó. Một mặt, mỗi thành tựu khoa học lớn đã góp phần làm thay đổi lịch sử nhân loại theo hướng tích cực hơn. Nó tạo ra sự thay đổi về nhận thức thế giới hay tạo ra những động lực, những nguồn lực mới cho quá trình phát triển. Nhưng các thành tựu khoa

học cũng trở thành những thứ hủy diệt cuộc sống của nhiều người khi nó bị các thế lực chính trị hay các nhóm lợi ích chiếm đoạt và lợi dụng vào những mục đích xấu để chống lại con người. Trong nhiều lĩnh vực khoa học khác nhau, sự lợi dụng của các nhóm lợi ích cũng diễn ra khác nhau. Y học là lĩnh vực thường bị lợi dụng để trục lợi nhiều nhất bởi sự quan trọng và mối liên quan trực tiếp đến sức khỏe con người của nó. Có hai lĩnh vực cụ thể mà các thành tựu của nó được nhiều nhà khoa học thảo luận về các vấn đề liên quan đến hậu quả xã hội. Đó là lĩnh vực ghép tạng và lĩnh vực phòng chống bệnh truyền nhiễm.

Lĩnh vực ghép tạng là một lĩnh vực quan trọng của y học. Sự phát triển của ngành ghép tạng đã mang lại những bước tiến vượt bậc trong việc điều trị bệnh hiểm nghèo cho con người. Những thành tựu trong ghép thận, ghép gan và ghép tim đã trao lại mạng sống cho hàng triệu người trên thế giới. Cùng với nó là các thành tựu về cấy ghép nhiều bộ phận khác như giác mạc, tay chân... đã làm thay đổi cuộc sống nhiều người. Nhưng mặt trái của các thành tựu này cũng vô cùng nghiêm trọng và phức tạp. Do chi

phí của việc cấy ghép nội tạng vô cùng lớn nên nó chủ yếu ứng dụng với những người giàu có là chủ yếu. Để thực hiện một ca ghép tạng, dù là thận, gan hay tim thì cũng cần một đội ngũ chuyên gia đông đảo với các trang thiết bị hiện đại. Và đặc biệt là phải có tạng để ghép. Bên cạnh sự hiến tặng của người thân thì đã hình thành một thị trường đen về buôn bán nội tạng. Và hệ quả nghiêm trọng của nó là hàng năm, có hàng triệu người ở các nước nghèo bị bọn buôn bán nội tạng bắt cóc và đem đến hàng triệu cái chết dã man. Cuộc chiến chống buôn bán nội tạng trở thành cuộc chiến chung của nhân loại, được nhiều nhà y học, chính trị, xã hội ủng hộ mạnh mẽ, và nó cũng trở thành một vấn đề mà các nước nghèo tranh đấu vì quyền con người ở quê hương họ. Các nhà khoa học hay các bác sĩ khi thực hiện các ca phẫu thuật ghép tạng sẽ rất vui vì đưa lại cuộc sống cho một bệnh nhân họ vừa chữa trị nhưng ắt hẳn không khỏi ray rứt, thậm chí là ám ảnh nếu biết cái tạng mình vừa ghép được chiếm đoạt từ việc giết chết dã man một con người khác!

Trong lĩnh vực phòng chống dịch bệnh truyền nhiễm lại càng rõ ràng hơn. Khi một dịch bệnh mới xuất hiện đe dọa tính mạng hàng trăm triệu người thì các nhà khoa học sẽ phải vào cuộc để nghiên cứu và điều chế ra các loại thuốc phòng chống và điều trị bệnh đó. Nhưng khi các nghiên cứu thành công thì dễ bị các nhóm chính trị hay nhóm lợi ích khác mà thường là các tập đoàn dược học lớn lợi dụng để trục lợi. Những thuốc mới phòng chống bệnh dịch truyền nhiễm mang lại lợi nhuận hàng tỷ đô la cho các tập đoàn hay mang lại vị thế chính trị cho các quốc gia. Đó là điều mà chắc chắn các nhà khoa học khi bắt tay vào nghiên cứu không mong muốn nó xảy ra. Nhưng thực tế đó lại không tránh khỏi.

Dịch bệnh do Covid-19 gây ra trong gần ba năm qua lại càng chứng minh rằng các nghiên cứu khoa học luôn có những mặt trái vô cùng tàn nhẫn. Bản thân sự xuất hiện của loại virus Corona ở Vũ Hán cũng bị nhiều người nghi ngờ là sản phẩm của nghiên cứu khoa học. Và khi nó cướp đi tính mạng của hàng triệu người cũng như đe dọa tính mạng hàng trăm triệu người thì nghiên cứu vaccine được giới khoa học, đặc biệt là y học đặc biệt quan tâm. Và các loại vaccine đã xuất hiện, góp phần ngăn chặn, kiểm soát dịch bệnh. Nhưng

vaccine cũng đem lại nguồn lợi khổng lồ cho các tập đoàn dược học lớn và cả những lợi ích cho một số quốc gia tạo ảnh hưởng đến quốc gia khác thông qua chính sách gọi là “ngoại giao vaccine”.

Càng phát triển, nhân loại lại càng quan tâm đến về vấn đề đạo đức khoa học và rộng hơn là đạo đức xã hội. Điều mà nữ khoa học gia Sarah Gilbert được hàng trăm triệu người trên thế giới ngưỡng mộ và trân trọng khi bà nghiên cứu ra vaccine Astra Zeneca và cam kết bán với giá rẻ nhất có thể là 3 USD/liều, rẻ gấp nhiều lần so với các loại vaccine khác. Đó là một biểu hiện của đạo đức khoa học, và nó cần được nhân rộng ra nhiều hơn qua đạo đức xã hội. Nhưng đó là trường hợp hiếm hoi, bởi các thể lực khác luôn tìm cách để kiểm soát các thành tựu khoa học nhằm trục lợi từ nó. Nó đòi hỏi các quốc gia và các tổ chức quốc tế phải có những chính sách ngăn chặn, cũng như kêu gọi về đạo đức khoa học và đạo đức xã hội của những người liên quan tranh đấu để ngăn chặn việc lợi dụng các thành tựu khoa học trục lợi và đe dọa tính mạng người khác. Nó cũng trở thành một vấn đề trọng tâm trong các chiến lược bảo vệ an ninh con người trên toàn thế giới. Trong bối cảnh Việt Nam, vốn là một đất nước vùng nhiệt đới ẩm gió mùa, có nhiều loại dịch bệnh thịnh hành nên việc chăm sóc sức khỏe và phòng chống dịch bệnh trở thành một vấn đề thường xuyên. Và nó cũng ngốn một khoản ngân sách rất lớn. Không chỉ đất đai hay các nguồn tài nguyên quan trọng mà cả những nguồn lực nhỏ trong chăm sóc sức khỏe con người cũng dễ bị thao túng vì lợi ích ở đó không nhỏ. Vậy nên càng phải thận trọng và chặt chẽ trong việc kiểm soát, đảm bảo sự minh bạch trong các chính sách của nhà nước liên quan đến sức khỏe con người./